

Συγκρότηση της ετερότητας στον μαθητικό πληθυσμό της πόλης της Φλώρινας. Η περίπτωση των Ρόμηδων μαθητών και μαθητριών

Πρέπει να σας πω ότι το Πρόγραμμα ξεκίνησε στη Φλώρινα από το Νοέμβριο του 2002 και έτσι δε θα σας δώσω μια εικόνα τόσο προχωρημένη όσο άλλοι νομοί. Επίσης, πρέπει να συμπληρώσω ότι για εννέα χρόνια μένω στη Φλώρινα στα πλαίσια της εργασιακής μου ιδιότητας ως διδάσκουσα στο τμήμα Νηπιαγωγών Φλώρινας, ενώ είχα διαμείνει και πέντε χρόνια μόνιμα στην περιοχή. Οπότε το θέμα δεν ήταν ξένο για μένα και βέβαια μέσα από μια γενικότερη ερευνητική δραστηριότητα, στο χώρο των σχέσεων των παιδιών και στον χώρο των σχέσεων παιδιών και μαθητών, είχαν προκύψει ζητήματα και προβληματισμοί γύρω από το θέμα.

Η σημερινή παρουσίαση αποτελεί ουσιαστικά μια προσπάθεια διατύπωσης ορισμένων διερευνητικών υποθέσεων και δε θα μιλήσω μόνο από το δικό μου ερευνητικό υλικό αλλά και από προηγούμενες ερευνητικές προσπάθειες, που έχουν γίνει σε πλαίσια ερευνητικών εργασιών είτε στα πλαίσια εκπαιδευτικών προσπαθειών για επίλυση ζητημάτων.

Ο σκοπός λοιπόν της σύντομης εισήγησής μου είναι τριπλός. Καταρχήν να δείξω σ' ένα πρώτο επίπεδο την πολύπλοκη κοινωνική κατασκευή της ταυτότητας των τσιγγάνων και των πολλαπλών ετεροπροσδιορισμών και αυτοπροσδιορισμών στην πόλη της Φλώρινας. Σ' ένα δεύτερο επίπεδο να θέσω το ζήτημα της αποδοχής των ρόμηδων μαθητών από τους συμμαθητές τους και από τους γονείς των άλλων μαθητών ως ένα ουσιαστικό ζήτημα, όπως αυτό προκύπτει από μια πρώτη έρευνα, και να παρουσιάσω τις πρώτες ενέργειες για μια πιθανή παρέμβαση στα σχολεία της πόλης σχετικά με το παραπάνω ζήτημα.

Λίγα λόγια όμως για τον οικισμό των τσιγγάνων, καθώς πρέπει να παρουσιάζεται για πρώτη φορά στο πρόγραμμα. Οι τσιγγάνοι της Φλώρινας μένουν σε κατοικίες με βάση ένα στεγαστικό Πρόγραμμα, το οποίο είχε υλοποιήσει η Μητρόπολη της Φλώρινας στην αρχή της δεκαετίας του 1970 σε έκταση ιδιοκτησίας της πρέπει να πούμε ότι τους τίτλους ιδιοκτησίας τους κρατάει ακόμη η Μητρόπολη. Ταυτόχρονα με τη χορήγηση της κατοικίας η Μητρόπολη είχε προβεί στην ομαδική βάπτισή τους, δίνοντας τους το όνομα «Νεοφώτιστοι».

Συγκεκριμένα στο νομό Νεοφωτίστων, που βρίσκεται στο βόρειο τμήμα της πόλης, κατοικούν μόνο τσιγγάνοι με αποτέλεσμα οι συνθήκες διαβίωσης τους να

αγγίζουν ανεπίτρεπτα όρια πυκνοκατοίκησης. Τα τελευταία τριάντα χρόνια ο πληθυσμός των τσιγγάνων και οι οικογένειες, που μένουν στο συνοικισμό, τριπλασιάστηκαν. Σήμερα στη Φλώρινα ζουν 85 οικογένειες και 350 περίπου άτομα στα 28 σπίτια, όσος δηλαδή ήταν περίπου ο αρχικός αριθμός οικογενειών. Απασχολούνται ως μικροπωλητές, έμποροι ζώων αλλά κυρίως ως φρουτέμποροι, ενώ άλλοι ασχολούνται με το εμπόριο μαναβικής. Άλλοι πάλι εργάζονται ως φορτωτές, εργάτες γης και ασχολούνται με χειρονακτικά επαγγέλματα. Μερικές γυναίκες εργάζονται ως καθαρίστριες σε σπίτια και αναφέρεται ότι οι περισσότερες θα ήθελαν να εργαστούν αλλά δεν βρίσκουν εργασία. Έτσι, το βάρος υποστήριξης της οικογένειας το έχει ο πατέρας μαζί με το μεγαλύτερο γιο.

Οι πρώτες οικογένειες τσιγγάνων, προγόνων των σημερινών Νεοφωτίστων, λέγεται ότι εμφανίζονται στην περιοχή τον 19^ο αιώνα και προέρχονται από την περιοχή της Κορυτσάς και του Μοναστηρίου. Ως προς την καταγωγή οι τσιγγάνοι της Φλώρινας ανήκουν στην φάρα των Ερλίδων. Αυτή η ομάδα έχει μια κλειστή κοινωνική δομή, διατηρεί αυστηρά την ενδογαμία, έχει όμως ανοιχτή οικονομική δομή, καθώς όλα τα εργαζόμενα μέλη της έχουν σχέσεις με την μη τσιγγάνικη κοινωνία. Τέλος, είναι εδραία ομάδα που διαμένει στη γειτονιά της, μετακινούμενη ταυτόχρονα με διάφορες ευκαιρίες σε κοντινές αποστάσεις.

Η Ερλίδικη καταγωγή των τσιγγάνων της Φλώρινας είναι ένα στοιχείο που έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι οι Ερλίδες δεν αναφέρονται να κατοικούν στην Ελλάδα. Στη διεθνή βιβλιογραφία οι Ερλίδες αναφέρονται ως ένας από τους πέντε διακριτούς τσιγγάνικους πληθυσμούς της νότιας περιοχής της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Πρέπει να αναφερθεί ότι αυτή η ομάδα έχει και τη δική της διάλεκτο.

Σας έδωσα με λίγα λόγια μια εικόνα της περιοχής, αλλά πρέπει να πω ότι προβληματίστηκα από την έναρξη της συλλογής πληροφοριών όσον αφορά στην περιοχή με την ευκολία ή τη δυσκολία διαφορετικών προσώπων να αναγνωρίσουν τα πρόσωπα αναφοράς. Στην έναρξη της διερεύνησης του θέματος ενημέρωσα τον προϊστάμενο της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για το αντικείμενο του ερευνητικού προγράμματος και τη συμμετοχή μου σ' αυτό. Του ζήτησα πληροφορίες για τα σχολεία, τα οποία φοιτούν τσιγγανόπαιδες. Μου ανέφερε ότι οι ίδιοι δε θέλουν να τους αποκαλούν "τσιγγάνους", γιατί δε μετακινούνται και δεν ταυτίζονται με τους τσιγγάνους. Μου είπε ακόμη ότι αποκαλούνται «Νεοφώτιστοι», όνομα που εξηγήσαμε προηγουμένως πως προέκυψε.

Στη συνομιλία αυτή ήταν μπροστά και ο γραμματέας της Πρωτοβάθμιας, ο οποίος μου ανέφερε ότι στα έγγραφα του Υπουργείου, που ζητούν περιγραφή του μαθητικού πληθυσμού, δε συμπληρώνουν τη στήλη «Τσιγγανόπαιδες», διότι θεωρούν ότι δεν έχουν τσιγγανόπαιδες στα σχολεία, αφού δεν ανήκουν σε τέτοιες οικογένειες. Τα όσα συζητήσαμε προκάλεσαν την περιέργειά μου, δεδομένου ότι δεν ήταν λίγες οι φορές που είχα ακούσει τον όρο «τσιγγανάκια» από τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς κατά την επαφή μου με διαφορετικά σχολεία.

Η ερώτηση για την ύπαρξη πιθανών δημογραφικών στοιχείων για τους τσιγγάνους της Φλώρινας, που απηύθυνα στη διευθύντρια της Στατιστικής Υπηρεσίας απέβη άκαρπη. Η διευθύντρια απάντησε ότι, επειδή είναι χριστιανοί, δεν έγινε γι'αυτούς κάποια ξεχωριστή καταγραφή. Σε συνδυασμό λοιπόν με τα παραπάνω κατέληξα ότι στα πλαίσια των κρατικών θεσμών η θρησκευτική ταυτότητα και το γεγονός της εδραίας εγκατάστασης τους αποκτούν μια πρωτεύουσα σημασία, που υπερβαίνει την όποια σημασία της πολιτισμικής ετερότητάς τους στον τρόπο που ορίζονται ως διακριτή κατηγορία στην πόλη.

Βέβαια, η υπόθεση αυτή δεν επαληθεύεται στην επικοινωνία με γονείς, εκπαιδευτικούς, μαθητές και άλλους πληροφορητές στο Πανεπιστήμιο. Ο ορισμός της ετερότητας του πληθυσμού με βάση πολιτισμικές συνήθειες, όπως η ενδυμασία, το τελετουργικό του γάμου, οι αρραβώνες μεταξύ μικρών παιδιών ήταν συχνός. Επίσης, η θρησκευτική ταυτότητα έχανε την πρωτεύουσα σημασία της στο λόγο των γονέων και των μαθητών, ο οποίος ήταν συχνά φορτισμένος με ρατσιστικά στερεότυπα εις βάρος αυτού του πληθυσμού. Για παράδειγμα, οι ρόμηδες ορισμένες φορές χαρακτηρίζονται ως «ατίθασοι μαθητές», παιδιά που βρίζουν, χτυπούν, μαλώνουν με τα υπόλοιπα παιδιά, γεγονός που χρήζει περαιτέρω διερεύνησης.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός των τσιγγάνων εντοπίζεται από το παρακάτω γεγονός. Προσφάτως το Δημοτικό Συμβούλιο διατύπωσε μια πρόταση ενός ολοκληρωμένου προγράμματος για την κοινωνική ένταξη των τσιγγάνων με ημερομηνία 15 Οκτωβρίου 2001, που περιλαμβάνει την επέκταση του συνοικισμού, καθώς και μια σειρά προτάσεων για την υγεία, την εκπαίδευση και την απασχόληση των τσιγγάνων και των παιδιών τους. Στην πρόταση αναγράφεται ότι είναι εμφανής ο κοινωνικός αποκλεισμός της ομάδας των τσιγγάνων στη Φλώρινα αναφορικά με τις δημόσιες παροχές αγαθών. Η επέκταση του συνοικισμού θεωρείται απαραίτητη για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους, και ενώ η αρχική θέση του συμβουλίου ήταν θετική απέναντι στην προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης, οι

αντιδράσεις των περίξ του τσιγγάνικου πληθυσμού κατοίκων πολλαπλασιάστηκαν με πρόσχημα ότι θα υποβαθμιστούν οι κατοικίες και τα οικόπεδα τους. Οι αντιδράσεις αυτές κλόνισαν την αμέριστη συμπαράσταση του συμβουλίου και το όλο θέμα βρίσκεται σε εκκρεμότητα. Αυτό δείχνει εν μέρει ότι, αν και τα περισσότερα στοιχεία υποδεικνύουν ότι δεν υπάρχει έντονος ρατσισμός απέναντι στους τσιγγάνους, οι τσιγγάνοι αισθάνονται απομονωμένοι λόγω της απόρριψης των συμπολιτών τους.

Σε σχέση λοιπόν με το πρώτο πρέπει να πω ότι όλοι αναγνωρίζουν εν τέλει με τη λέξη «τσιγγάνοι» έναν συγκεκριμένο πληθυσμό στην πόλη, στον οποίο δίνουν άλλες ονομασίες όπως «γύφτοι» και «νεοφώτιστοι». Η ομάδα αυτή όχι μόνο αυτοπροσδιορίζεται αλλά και ετεροπροσδιορίζεται με διαφορετικά κριτήρια, όπως η θρησκευτική ταυτότητα, η μονιμότητα της εγκατάστασης, η καταγωγή και οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Άρα είναι αυτό το «ρευστό» του πράγματος που λέγαμε και εννοούσαμε πιο πάνω.

Πρέπει να πούμε λίγα λόγια για τα σχολεία και τη φοίτηση. Στο νηπιαγωγείο, στο οποίο εντάσσονται και τα πειραματικά νηπιαγωγεία, με τα οποία έχουμε μια στενότερη επαφή, σε σύνολο εκατό παιδιών τα δέκα είναι ρόμηδες από τους οποίους όμως τέσσερις δεν παρακολούθησαν ποτέ, δύο φοιτούν περιοδικά και τέσσερα (4) παιδιά φοιτούν κανονικά. Υπάρχει λοιπόν ζήτημα διαρροής στο νηπιαγωγείο και στην επικοινωνία, που είχαν οι νηπιαγωγοί με τους γονείς των παιδιών, τέθηκε το ζήτημα ότι τα παιδιά αρρωσταίνουν συχνά και τα κρατούν στο σπίτι. Είμαστε σε μια φάση διερεύνησης για το τι ακριβώς συμβαίνει, διότι τα πράγματα είναι πολύπλοκα.

Στο Δημοτικό σχολείο από τους τριακόσιους είκοσι δύο (322) μαθητές οι τριάντα επτά (37) είναι τσιγγάνοι, και από αυτούς μόνο δύο (2) παιδιά διέκοψαν την φοίτηση. Αν και οι τσιγγάνοι έρχονται καθυστερημένα για εγγραφές, το 90% των εγγεγραμμένων παρακολουθεί συστηματικά το σχολείο και το 95% αποφοιτά. Από τα τριάντα επτά (37) παιδιά τα είκοσι τέσσερα (24) είναι πλήρως ενταγμένα στις κοινωνικές τάξεις, ενώ τα δεκατρία (13) φοιτούν παράλληλα σε τμήμα ενισχυτικής διδασκαλίας. Ενδιαφέρον έχει ότι σε αυτές τις τάξεις της ενισχυτικής διδασκαλίας φοιτούν και άλλα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες και ότι η φοίτηση σε παράλληλη τάξη σταματά στην τρίτη Δημοτικού. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι η ενισχυτική διδασκαλία όντως αποδίδει και τα παιδιά προσαρμόζονται πλήρως στο μαθητικό πρόγραμμα. Η καλή κατάσταση που περιγράφω δεν είναι τυχαία, όταν τα τελευταία δέκα χρόνια ο δάσκαλος της ειδικής τάξης, που τυχαίνει να είναι ο ίδιος και ο διευθυντής του σχολείου μετά από συστηματικές προσπάθειες και με συχνές

επισκέψεις στο συνοικισμό, έπεισαν τους γονείς για τη σημασία του σχολείου. Πολλές φορές μάλιστα ο δάσκαλός της τάξης ενισχυτικής διδασκαλίας με δικό του μέσο έπαιρνε τα παιδιά, όταν έβρεχε ή όταν χιονίζε και τα έφερνε στο σχολείο. Αυτά όλα λοιπόν φαίνεται ότι έχουν αποτελέσματα.

Το ζήτημα λοιπόν δεν είναι τόσο η διαρροή ή οι εγγραφές ή η φοίτηση, αλλά οι κοινωνικές διακρίσεις που υπάρχουν μεταξύ των παιδιών στο διάλειμμα ή στις μεταξύ τους σχέσεις. Και μου έκανε εντύπωση ότι ούτε και ο διευθυντής του σχολείου το τόνισε και ούτε του έδωσε μια ιδιαίτερη έμφαση ούτε και οι νηπιαγωγοί. Ωστόσο, τέτοιου είδους διακρίσεις έχουν παρατηρηθεί και είναι ενδιαφέρον τελικά εμείς ως συνεργάτες του Προγράμματος και ως παρατηρητές να εμβαθύνουμε σ' αυτό που πραγματικά συμβαίνει και να αναγνωρίζουμε τους λόγους για τους οποίους κανείς επιλέγει τα κριτήρια με τα οποία θα ονοματίσει μια κατάσταση ως πρόβλημα ή ως ζήτημα.

Για παράδειγμα το ότι δεν παρουσίασαν έντονα το φαινόμενο των κοινωνικών διακρίσεων στις σχέσεις των παιδιών μπορεί να σημαίνει ίσως ότι θέλουν να υποστηρίξουν μια δουλειά που έκαναν οι «καλοί», που έχει φέρει αποτελέσματα ή να θέλουν να παρουσιάσουν μια θετική εικόνα του φαινομένου αποφεύγοντας να ορίσουν ορισμένα περιστατικά ως μη σημαντικά, ή ακόμη να αποφεύγουν να ορίσουν μια κατάσταση ως υπάρχουσα, προκειμένου να αποποιηθούν την ευθύνη. Όλα αυτά είναι πιθανά και χρειάζονται διασταύρωση των πληροφοριών.

Εν τέλει οι μαθητές έχουν σαφή άποψη και εικόνα για το ποιοι είναι οι ρόμηδες και ποιοι δεν είναι και οι μη τσιγγανόπαιδες αναφέρονται στους τσιγγάνους ως «γύφτους», «νεοφώτιστους» αλλά και ως «τσιγγάνους». Τα τσιγγανόπουλα αναφέρονται στους άλλους ως «Έλληνες», και δηλώνουν κατά πλειοψηφία ότι μένουν στο συνοικισμό και όχι στη Φλώρινα. Τη στιγμή που ο συνοικισμός είναι εκατό (100) μέτρα από το τελευταίο σπίτι της Φλώρινας. Βλέπουμε λοιπόν έναν αυτοαποκλεισμό από την συγκεκριμένη ομάδα. Είναι πάντως αλήθεια ότι τέτοια δείγματα διαφοροποίησης μεταξύ των μαθητών έχουμε παρατηρήσει κατά τη διάρκεια επιτόπιων επισκέψεων σε νηπιαγωγεία κυρίως. Σημαντικό είναι όμως ότι αυτή η διαφοροποίηση μεταξύ των μαθητών δεν είναι σταθερή και επίμονη αλλά διαπραγματεύσιμη.

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που προέκυψε από μια έρευνα για τις κοινωνικές σχέσεις των παιδιών ήταν ότι μια ομάδα τσιγγάνων μαθητών «αυτοαποκλειόταν» από τους υπόλοιπους συμμαθητές τους, διότι θεωρούσαν ότι θα τους περιγελούσαν. Η

πεποίθηση αυτή μεταδόθηκε από τους ίδιους τους γονείς τους και η αποφυγή συσχέτισής τους με τα άλλα παιδιά λειτουργούσε ως ένας αμυντικός μηχανισμός. Χρειάστηκε ένα κοινωνικά επιδέξιο κοριτσάκι για να τους προσελκύσει στο παιχνίδι μιας ευρύτερης κοινωνικής ομάδας και τελικά να τους βοηθήσει να ενταχθούν σ'αυτήν την ομάδα.

Αυτό αναδεικνύει το στοίχημα της αντιρατσιστικής παιδείας, που μπορεί εν τέλει να αποτελεί ένα ζήτημα εκπαίδευσης στις κοινωνικές δεξιότητες, και μάλιστα αυτές που τα ίδια τα παιδιά θεωρούν σημαντικές στο χώρο του σχολείου και στην αλληλεπίδρασή τους με τους άλλους. Με αυτή τη λογική είναι πολύ ενδιαφέρον να διερευνήσουμε αν οι κοινωνικές δεξιότητες, που οι μαθητές θεωρούν σημαντικές, είναι κοινές για όλο τον μαθητικό πληθυσμό ή όχι και τι σημαίνει αυτό.

Αυτά λοιπόν τα λίγα, για να πω με δυο λόγια τι σκοπεύουμε να κάνουμε από εδώ και πέρα, αν και πρέπει να πω ότι ο κατάλογος έχει προχωρήσει πολύ μετά από τις συζητήσεις που άκουσα και πολλή δουλειά με περιμένει. Σε επίπεδο καταγραφής όμως, χρειάζεται μια έρευνα με την πιθανή χρήση ενός ερωτηματολογίου ή με διάφορες συνεντεύξεις με τους γονείς για τη φοίτηση των παιδιών τους σ'αυτά τα σχολεία, επικοινωνία με τους γονείς των ρόμηδων μαθητών για τις μειωμένες εγγραφές και τη μαθητική διαρροή στο νηπιαγωγείο και στο γυμνάσιο, για να καταλάβουμε τα αίτια.

Επίσης απαιτείται συστηματική διερεύνηση των αντιλήψεων και εμπειριών των εκπαιδευτικών, που δουλεύουν σ'αυτές τις τάξεις, επικοινωνία με φορείς για τη διερεύνηση των εξελίξεων στο ζήτημα της επέκτασης της κατοικίας των τσιγγάνων, καθώς και η διοργάνωση ενός σεμιναρίου με εξειδικευμένη θεματική στο τέλος της καταγραφής και ανάλυσης της κατάστασης στη Φλώρινα. Ευχαριστώ πολύ.